

Om USA-imperialismen

Stefan de Vylder

I slutet av 60-talet och början av 70-talet skrevs det otaliga böcker och artiklar om imperialismen. Och USA-imperialismens kris var ett vanligt tema i vänsterns studiecirklar. När jag läser Jan Otto Anderssons bidrag till denna jubileumsskrift – *Försvann imperialismen?* – ler jag igenkännande inför de flesta av titlarna. Åtminstone de äldre. Vi läste, diskuterade, försökte förstå. Och, givetvis, bekämpa. Ett av de vanligaste slagorden på Vietnamdemonstrationerna förr i världen var den något pretentiösa uppmaningen ”krossa USA-imperialismen”.

Men idag? Är det imperialismen eller analyserna av imperialismen som har försvunnit?

Snarare det senare. Vad gäller USA-imperialismens kris och förestående kollaps kom inte 80- och 90-talen att bevittna den nedgång i USA:s ekonomiska, politiska och militära hegemoni som vi förutsåg under Vietnamkriget, speciellt efter den så kallade dollarkrisen 1971.

Vi hade fel. Särskilt efter Sovjetimperiets fall stod USA som obestridlig segrare, som den enda kvarvarande supermakten. Samtidigt kom, något paradoxalt, fokus i de systemkritiska analyserna att skifta. Jan Ottos förträffliga översikt belyser glidningarna i frågeställningarna: från analyser av imperialismen till frågor om globaliseringen och finanskapitalets makt. Från ett fokus på USA-imperialismen till försök att ge helhetsperspektiv på ”världssystemet”.

Syftet med denna uppsats är inte att definiera vad begreppet imperialism står för idag, än mindre att bidra till den teoretiska debatten om USA-imperialismens karaktär och drivkrafter. Många viktiga aspekter, såsom USA:s krig och militära överlägsenhet, lämnar jag över till andra som kan mycket mer om dessa saker än jag.¹

Tonvikten ligger i stället på en analys av USA:s krympande ekonomiska roll i världen, och på den förskjutning österut av världsekonomin tyngdpunkt som symboliseras av Kina. Den tes jag driver är enkel, för att inte säga trivial: USA-imperialismens successiva försvagning kommer att påskyndas av Trumpadministrationens många självsmål i sina försök att *make America great again*. Men jag vill understryka att en snäv ekonomisk tolkning av USA:s ställning riskerar att underskatta USA:s fortsatt ledande globala makt inom vad som brukar kallas *soft power*, det vill säga inflytande på områden som opinionsbildning och kultur i vid bemärkelse: påverkan via media, den dominerande roll som amerikanska IT-företag som Google, Facebook, Amazon, Netflix och Twitter spelar, konservativa tankesmedjor, populärmusik, dataspel, filmer, teveprogram, diplomati, akademiska nätverk och internationellt forskningssamarbete. Här ligger Asien än så länge i lä.

USA och Kina

Om de senaste decenniernas trender står sig kommer USA att tvingas bevittna hur landets ekonomiska maktställning försvagas. En avgörande fråga är hur de stundande bakslagen hanteras. USA pendlar mellan George W. Bushs aggressiva militarism, Barack Obamas tappra men föga framgångsrika försök att främja en liberal världsordning och Donald Trumps

¹ Förutom de böcker som Jan Otto Andersson nämner kan två relativt färskare verk rekommenderas: Berndt A. Paulssons nästan tusensidiga historiska exposé över USA:s imperialistiska ingripanden, *Krigsmaskinen* (2017) och Alfred W. McCoys *I skuggan av det amerikanska århundradet. USA-imperiets uppgång och fall* (2018).

groteskt nationalistiska maktspråk. Europa letar – hittills förgäves – efter sin plats i den nya ekonomiska och politiska världsordning som växer fram.

En nyckelfråga under överskådlig tid framöver är hur styrkeförhållandena mellan världens idag dominerande stormakter USA och Kina utvecklas. Och här talar det mesta för att Kina fortsätter att stärka sin ekonomiska ställning.

USA:s BNP är fortfarande större än Kinas om man mäter med rådande växelkurser. Men om man använder det mått som justerar för prisnivån i de båda länderna (så kallad köpkraftsparitet), och som ger en mer rättvisande bild av den samlade volymen av varor och tjänster, är Kinas BNP nästan tio procent större än USA:s. Och den växer mycket snabbare. Om Kina förmår upprätthålla en årlig tillväxttakt på runt sex procent fördubblas Kinas BNP vart tolfte år. Inom några decennier kan den vara dubbelt så stor som USA:s.

USA:s medborgare är naturligtvis fortfarande rikare än Kinas. Men den historiska utvecklingen säger något om vart vi är på väg. År 1890 var USA:s per capita-inkomst sex gånger större än Kinas. Hundra år senare, 1990, var den tjugofem gånger större. Idag är den fem – inom kort fyra – gånger större.

Kina är sedan länge världens ledande handelsland, och exportöverskottet gentemot USA är enormt. Av USA:s totala underskott i handeln med varor och tjänster på runt 800 miljarder dollar per år svarar Kina för nära hälften.

USA borde vara tacksamt över att andra länder är bussiga nog att låna ut pengar till USA genom att hålla dollar och amerikanska statsobligationer i sina valutareserver. Men när omvärlden tröttnar på att finansiera USA:s överkonsumtion stundar sanningens ögonblick. Finansiellt är det USA som gjort sig beroende av sina utländska fordringsägare. Och det har Kinas ledare förstått, samtidigt som de inte vill säga av den gren – exporten till USA – de själva sitter på.

Den aktuella konjunkturbilden och perspektiven på medellång sikt

En hastig blick på de två ekonomierna i början av 2019 kan ge ett intryck av att läget är hyggligt. Kinas tillväxt på sex och en halv procent förra året var lägre än normalt under 2000-talet, men ändå långt högre än OECD-ländernas. Men det finns många tecken på att Kinas ekonomi, liksom världsekonomin i stort, nu står inför en konjunktursvacka.

USA har inte på flera decennier varit så nära full sysselsättning som nu. Och Trump ångar på. Förutom de enorma skattesänkningar och växande militärutgifter som redan beslutats kommer vi kanske att få se stora satsningar på fysisk infrastruktur. Vallöftet om att låta bygga världens längsta mur ser i dagsläget inte ut att kunna infrias, men allt tyder på att den amerikanska ekonomin ändå går mot överhettning. Och, förmodligen, inflation. Och mot växande budget- och handelsunderskott. Och sannolikt mot en ny, allvarlig kris. Och allt detta behöver hanteras av ett polariserat politiskt system som framstår som gravt dysfunktionellt, och som i sig utgör det idag främsta hindret för en positiv ekonomisk utveckling.

Den demografiska utvecklingen är illavarslande i både USA och Kina. I Kina sjunker sedan flera år antalet människor i yrkesverksam ålder, och andelen äldre i befolkningen blir allt större. Även i USA sker en liknande utveckling i takt med att de stora efterkrigskullarna går i pension. Men den statsfinansiella påfrestningen är långt större i USA, som står inför en explosiv ökning av kostnaderna för pensioner och sjukvård för en åldrande befolkning.

Ganska snart kommer Indiens befolkningsmängd att passera Kinas, och där är befolkningen långt mindre ålderstigen. Inom någon generation kan Indien ha fler människor i yrkesverksam ålder än Kina och USA tillsammans. Världens två supermakter kan behöva se upp.

Den kanske mest iögonfallande skillnaden mellan USA:s och Kinas ekonomier är Kinas försprång vad gäller investeringar. Kinas investeringskvot, det vill säga värdet på investeringarna inom landet i förhållande till BNP, har det senaste decenniet varit mer än dubbelt så hög som USA:s. Utvecklingen mellan 1996 och 2017 illustreras i tabellen nedan.

Investeringar som andel av BNP i Kina och USA 1996 och 2017.

	1996	2017
USA	24 %	20 %
Kina	30 %	44 %

Källa: IMF.

Den höga investeringskvoten i Kina är en ständig källa till förundran, och rader av ekonomer har sedan länge förutspått att detta måste ta en ände med förskräckelse: bostadsbubblor som spricker, bankkrascher med mera. Och visst kan dessa och andra otrevligheter komma att inträffa, men hittills har olyckskorporna haft fel. Det viktiga i detta sammanhang är att Kinas extremt stora investeringar år efter år fortsätter att resultera i en imponerande ekonomisk tillväxt.

Priset har varit högt i form av snabbt växande klassklyftor och miljökriser: sjunkande grundvattennivåer, floder som torkar ut och/eller förgiftas, storstadsluft som knappt går att andas med mera. Men bland de kinesiska ledarna – och bland de alltmer förtvivlade medborgarna – finns i alla fall en medvetenhet som Donald Trump tycks sakna om de växande klimat- och miljöproblemen.

En effekt av låga och sjunkande investeringar i USA är en stagnerande produktivitetstillväxt. Oavsett vilka mått på produktivitet som används visar alla studier att utvecklingen har avstannat de senaste decennierna. Som högst var produktivitetsökningen på 50-talet, för att sedan sjunka markant från och med 80-talet.

Det förefaller också som om den kinesiska industriutvecklingen är mer inriktad på framtiden än den amerikanska. Silicon Valley i all ära, men kinesiska forskare har gått om sina amerikanska kollegor när det gäller antalet nya patentansökningar. Bland nobelpristagare är USA fortfarande i särklass, men inom områden som telekommunikationer, IT och artificiell intelligens (AI) kommer Kina snart att vara bäst i världen, om man inte redan är det. Och vad gäller framtidens förnybara energikällor har Kina sedan länge intagit en överlägsen ledarposition.

Trumps industripolitiska visioner vetter mot gårdagen. Förutom den högteknologiska försvarsindustrin är det branscher som kol, olja, stål och bilar som Trump säger sig vilja få att blomstra. Men fossila bränslen håller redan på att tappa mark till sol och vind, och med den tekniska utveckling som har ägt rum i verkstadsindustrin kommer inte så många nya jobb att skapas där heller.

Till detta ska läggas att de amerikanska skolbarnens kunskaper i ämnen som naturvetenskap ligger långt under OECD-ländernas genomsnitt, och ännu längre under de mest framgångsrika länderna i Asien.

Att USA gradvis förlorar sin position som världsekonomin supermakt ska dock inte tolkas som att USA-imperialismen saknar huggtänder. Dollarn är fortfarande världens viktigaste reservvaluta, och USA:s omfattande bruk av ekonomiska sanktioner och bötesstraff till länder och företag som USA anser vara olydiga är uttryck för omvärldens beroende av en mäktig och alltmer nyckfull supermakt.

Dollarns ställning

Det faktum att USA:s valuta har bibehållit sin dominans som världens reservvaluta innebär betydande fördelar för USA. Dels kan USA, så länge utländska centralbanker accepterar att hålla dollar i sina valutareserver, finansiera sina bytesbalansunderskott på ett sätt som andra länder inte kan göra. Och dollarns ställning gör att USA kan betala lägre räntor på sina lån än de annars skulle behöva. Men hur länge till? När börjar finansmarknaderna på allvar oro sig för USA:s politiska kaos och skenande budget- och bytesbalansunderskott?

USA, och speciellt Wall Street, tjänar också mycket pengar på att sälja tjänster och förmedla dollar och dollardenominerade värdepapper till resten av världen. Och kontrollen över betalningssystemet Swift ger USA både inkomster och juridiska rättigheter gentemot företag och stater som använder Swift.

För femtio år sedan var dollarns dominans en ständig källa till kritik från nationalistiskt sinnade europeiska politiker, med Charles de Gaulle i spetsen. Antiimperialister världen över pekade på hur omvärlden bidrog till att finansiera USA:s underskott, och därmed Vietnamkriget, genom att ta emot obegränsade mängder av de dollar som flödade över världen.²

Paradoxalt nog är dollarns ställning ytligt sett snarare starkare idag än tidigare. Idag svarar dollarlån för 62 procent av samtliga länders utlandsskulder, 56 procent av alla nya lån i utländsk valuta och 63 procent av världens samlade valutareserver utanför USA.³ Inom större delen av världens råvaruhandel har dollarns ställning fram till helt nyligen förblivit ganska ohotad. Men kritiken växer, och ledande Europapolitiker som Jean-Claude Juncker har ifrågasatt varför Europa betalar 80 procent av sin oljeimport i dollar när USA bara svarar för två procent av denna handel. Och varför ska betalningen för vietnamesiskt kaffe eller argentinska sojabönor ske i dollar? Varför ska europeiska flygbolag betala europeiska flygplanstillverkare i dollar?

Det sätt på vilket USA i ökad utsträckning utnyttjar den egna valutan och det amerikanska rättsväsendet till att bedriva ekonomisk krigföring runtom i världen har gjort att fler och fler länder och företag idag inser behovet av alternativ till USA-dollar. I Europa pågår arbetet med att skapa en europeisk konkurrent till det USA-kontrollerade Swift.

² En av de allra första längre artiklar jag skrev hade ”Dollarimperialismen” som rubrik. Artikeln publicerades år 1968 i *Medicinska föreningens tidskrift* (MFT), och min och ett par andra artiklar med vänsterprägel resulterade i hot om annonsbojkott från några ledande läkemedelsföretag som sponsrat tidskriften. Tyvärr kan jag inte hitta artikeln nu.

³ *Financial Times* 28 september 2018.

Fallet Iran, som diskuteras i ett eget avsnitt nedan, kan ses som en illustration av de ekonomiska vapen som USA fortfarande förfogar över.

Sanktionsvapnet och USA som sheriff, domare och kronofogde

Ekonomiska sanktioner mot stater, företag och privatpersoner som USA av politiska skäl ogillar har alltid ingått i USA:s arsenal. Detta vapen har på senare år avlossats allt oftare. Bland de mer omtalade finns handelsembargon mot traditionella fiender som Kuba, Nordkorea och Iran. Men dessa omfattande embargon är bara toppen av ett isberg. I fråga om Ryssland, Sudan, Zimbabwe, Venezuela och många andra bedriver USA riktade sanktioner mot enskilda sektorer eller individer, till exempel ryska oligarker och banker som anses stå president Putin nära. Kinas ekonomi utsätts dels för strafftullar, dels för förbud mot enstaka företag att handla med USA. Till den traditionella listan över länder som utsätts för någon form av ekonomisk krigföring kan på senare tid läggas Turkiet, som nyligen straffades med selektiva sanktioner sedan en amerikansk pastor fängslats och sedan satts i husarrest där. Pastorn är idag tillbaka i USA, men vad som händer med sanktionerna är oklart.

Enligt en översikt av Gal Luft (2018) riktar USA idag ekonomiska sanktioner av skilda slag mot en tiondel av världens länder, med en sammanlagd befolkning på drygt två miljarder.

De dryga böter som enskilda företag regelbundet döms att betala till USA för brott som korruption eller penningtvätt är ett på senare år uppmärksammat inslag i USA:s ekonomiska makt. USA, med mindre än fem procent av världens befolkning och femton procent av världens köpkraftskorrigerade BNP, har sedan länge tagit sig rätten att utfärda hårda straff, i regel böter, åt utländska företag som det amerikanska rättsväsendet anser bör bestraffas. Så gott som hela världen kan därmed sägas ingå i USA:s jurisdiktion.

Ett ganska färskt exempel är de böter på 965 miljoner dollar som USA:s justitiedepartement och finansinspektion dömde Telia att betala för mutbrott begångna i Uzbekistan. Att USA bestraffar ett svenskt företag som gjort affärer i Uzbekistan sker i enlighet med USA:s så kallade *Foreign Corrupt Practices Act* som ger det amerikanska rättsväsendet långtgående befogenheter att utmäta straff för mutbrott begångna av företag runt hela jordklotet, förutsatt att företagen i fråga kan sägas ha någon anknytning till USA. För att tillämpa denna besynnerliga lag kan det till exempel räcka med att Telia haft ett enda amerikanskt företag som kund eller leverantör, att vissa transaktioner skett genom en amerikansk bank eller till och med att ett enda mejl från Telia passerat en amerikansk server.

Mängder med icke-amerikanska företag har under åren utsatts för denna typ av extraterritoriell rättsskipning. Och företagen tycks alltid betala, gärna i tysthet, inför risken för repressalier mot såväl trilskande företag som deras chefer. Ibland lyckas företagen pruta, och i fallet Telia reagerade börsen med viss lättnad över att bötessumman stannade under tio miljarder kronor.

President Trumps beslut att säga upp kärnteknikavtalet med Iran har satt frågan om USA:s globala ekonomiska rättsskipning på sin spets. Denna gång gäller hotet att införa ”sekundära sanktioner” mot alla företag världen över som handlar med Iran. Skyhöga böter utlovas, och de ansvariga företagsledarna riskerar rentav att fängslas om de besöker USA.

Även på detta område finns det mängder med exempel i närtid. Till exempel erkände sig den franska storbanken BNP Paribas häromåret skyldig till brott mot USA:s *Trading with the*

Enemy Act efter att ha gjort affärer med Sudan, Kuba och Iran. Bötesbeloppet sattes till 8,9 miljarder dollar. Ett välkommet tillskott till den amerikanska statskassan. Totalt uppskattas USA:s extraterritoriella krigföring mot företag som ägnat sig åt korrupktion, penningtvätt eller brott mot USA:s sanktioner ha inbringat över 25 miljarder dollar på senare år. Över tre fjärdedelar av dessa böter har drabbat europeiska företag.⁴ Flera av dessa böter har, enligt *Economists* spekulationer, gynnat amerikanska konkurrenter.

Ett exempel är den franska eljätten Alstom, som efter att ha tvingats betala skyhöga böter till USA köptes upp av det krisdrabbade General Motors. En hög chef på Alstom råkade riktigt illa ut. Vid ankomsten till Kennedy Airport på en affärsresa blev han arresterad och försedd med handbojor, och åkte under flera år in och ut ur amerikanska fängelser. Brottet uppges ha varit att ha mutat regeringar i avlägsna länder, och därmed berövat USA-ägda företag chansen till lukrativa kontrakt.

De många turerna sedan december 2018 kring USA:s krav på Kanada att utlämna finanschefen på det kinesiska telekombolaget Huawei, Meng Wanzhou, dotter till företagets grundare, har rönt stor internationell uppmärksamhet. Huawei anklagas för att ha brutit mot USA:s sanktioner mot Iran. Kraven på ett överlämnande av Meng Wanzhou till USA, där ett långt fängelsestraff kan vänta henne, sänder illavarslande signaler. Många utländska, och framför allt kinesiska, företag torde efter uppståndelsen kring Huawei bli betänksamma mot att skicka sina chefer på affärsresor till USA. Och ett antal länder har – ofta av nationella säkerhetsskäl men också som en följd av USA:s agerande – redan valt att avbryta alla relationer med Huawei.

Fallet Iran

Trumps hot om sanktioner mot företag som handlar med Iran måste tas på allvar. Det båtar föga att EU, Kina, Ryssland och andra aktörer uttalar sitt fortsatta stöd till avtalet så länge Iran uppfyller sina förpliktelser. Det är företag, inte stater, som handlar med Iran, och företagens skyldighet är att tillfredsställa sina aktieägare. Och USA förblir en långt viktigare marknad än Iran. Redan har den franska energijätten Total, som utfärdat de hittills största löften från ett utländskt företag om omfattande investeringar i Iran, förklarat att man drar sig ur affären om man inte får garantier från USA om att slippa drabbas av sanktioner. Några sådana löften torde inte ges, och historien visar att företag oftast lägger sig platt när USA hotar.

Vem kommer att ta över Totals affärer med Iran? Förmodligen ett kinesiskt oljebolag. Många kinesiska företag kastar idag lystna blickar på Iran.

Även företag som inte har direkta affärer med USA, utan bara använder USA-dollar som betalningsmedel eller det internationella betalningssystemet Swift, kan drabbas av amerikanska sanktioner. Trumps förbud mot att handla med Iran gäller även alla varor som innehåller amerikansk teknik, patent eller komponenter.

EU å sin sida kan luta sig mot ett gammalt beslut om att bötfälla företag som följer ensidiga hot om sanktioner från USA som inte är förankrade i FN-resolutioner. Teoretiskt kan företag alltså bestraffas vad de än gör: av USA om de bryter mot USA:s förbud mot att göra affärer med Iran och av EU om de lyder Donald Trump. Men eftersom EU med rätta uppfattas som

⁴ *Economist* 19 januari 2019.

tandlöst i jämförelse med USA:s domstolar blir valet lätt. EU har, såvitt jag vet, aldrig utnyttjat sin möjlighet att bestraffa företag som varit lydiga gentemot USA. Och företag efter företag rapporterar att de slutat göra affärer med Iran. Ett typiskt nyhetstelegram kan lyda: ”Lastbilstillverkaren Volvo har slutat tillverka fordon i Iran på grund av USA:s sanktioner. Fordonsjätten kan inte längre få betalt då sanktionerna har satt Irans banksystem ur spel, säger AB Volvos talesperson Fredrik Ivarsson till nyhetsbyrån Reuters. – Alla amerikanska sanktioner har gjort att banksystemet slutat fungera i Iran. Vi kan inte längre få betalt.”⁵

Det finns frågetecken kring det lagliga i USA:s ensidiga beslut om sanktioner mot Iran och mot alla som handlar med Iran. Eller, snarare: avtalsbrottet strider inte bara mot Världshandelsorganisationens (WTO:s) regelverk utan även mot internationell rätt. Det avtal med Iran som förhandlades fram mellan Iran och USA, EU, Ryssland, Kina, Tyskland, Frankrike och Storbritannien är inte en bilateral överenskommelse mellan USA och Iran utan ett multilateralt avtal med enhälligt stöd från FN:s säkerhetsråd. Avtalet är därmed bindande för samtliga FN:s medlemsstater. Det är dock osannolikt att detta argument skulle bita på en FN-hatare som Donald Trump.

För EU och hela omvärlden innebär situationen ett dilemma. För Irans del torde det gå förhållandevis lätt att sälja olja till en köpare som Kina, men en förlust av leverantörer och investerare från USA och Europa riskerar att bli mycket kännbar. Indien är redan i färd med att avveckla oljeimporten från Iran.

Runtom i världen pågår nu en intensiv aktivitet för att runda den amerikanska dollarn och Trumps olika sanktioner. Kina och Ryssland har till exempel alltmer övergått till att göra affärer med varandra i sina egna valutor, och båda länderna bygger upp alternativa betalkort och betalningskanaler som är oberoende av Swift och dollar. EU har föreslagit inrättandet av en fond som ska kompensera EU:s företag för de kostnader som USA:s eventuella sanktioner förorsakar, liksom att Europeiska investeringsbanken ska kunna finansiera transaktioner med Iran i euro, inte dollar, och utan att passera några amerikanska banker. Tysklands utrikesminister Heiko Maas har förklarat att EU måste upprätta ett eget, av USA helt oberoende, betalningssystem: ”It is indispensable that we strengthen European autonomy by creating payments channels that are independent of the United States, a European Monetary Fund, and an independent Swift system.”⁶

Ett konkret förslag har varit att inrätta en speciell betalningsmekanism, döpt till *special purpose vehicle*, som med säte i Europa skulle kunna sköta alla export- och importaffärer med Iran utan amerikansk inblandning. Men initiativet ser ut att gå i stöpet eftersom inget EU-land har vågat erbjuda sig att stå för värdskapet.

Det återstår att se hur långt EU vågar gå för att utmana USA. Inte så långt, är min spaning. Men från Beijing till New Delhi, Teheran, Moskva, Istanbul och Bryssel höjs kraven på att ersätta den amerikanska dollarn med alternativa betalningsmedel och reservvalutor. Från Stockholm har jag dock ännu inte hört några protester mot USA:s skamlösa utpressning.

Men en sak är säker: i land efter land ifrågasätts idag den makt som USA:s rättsväsende tillskansat sig över vad hela världens företag och stater får och inte får göra. Vi kan vara

⁵ Svenska Dagbladet 25 september 2018.

⁶ Sachs 2018.

ganska övertygade om att brottet mot Iranavtalet och hoten om ”sekundära sanktioner” gör att dollarns ställning som världens dominerande valuta kommer att försvagas.

Trumps självsmål: några ytterligare exempel

Sällan är uttrycket ”kontraproduktivt” mer träffande än när det syftar på Donald Trumps agenda under parollen *America first*. Som den brittiska finansstidningen *Financial Times* påpekat blir resultatet ofta *America alone*, och Trumps ihärdiga försök att försvaga olika internationella avtal och samarbeten kan i slutändan visa sig mer destruktiva för USA:s ekonomi än för omvärldens. Och tvärtemot Trumps förhoppningar är det troligt att hans politik gynnar Kina, den enda rivaliserande supermakten.

”Handelskrig är bra och lätta att vinna” är ett uttalande som ackompanjerade Trumps beslut om handelstullar på stål och aluminium. Men båda påståendena är felaktiga. Handelskrig är aldrig bra, och aldrig lätta att vinna.

I dagens globaliserade ekonomi, som baseras på långa värdekedjor och där till exempel en Volvo kan innehålla komponenter från dussintals olika länder, är tullar på industrivaror ett synnerligen trubbigt vapen.

Riktigt enfaldigt är det att införa tullar på insatsvaror som stål och aluminium. Alla varor som innehåller stål eller aluminium – vilka är många – drabbas av ökade kostnader. Dåligt för den amerikanska industrin, dåligt för USA:s konsumenter. Flera amerikanska storföretag har i likhet med General Motors redan förklarat att de höga ståltullarna gör det nödvändigt att flytta en del av produktionen från USA till länder utan höga ståltullar.

De stålverk som Trump vill gynna sysselsätter en bråkdel av alla som jobbar i företag som använder importerat stål. Att delar av den efterblivna amerikanska stålindustrin kan tjäna på ett visst skydd mot effektivare utländska företag väger lätt jämfört med förlusterna i andra delar av ekonomin. Detta är en läxa som Bushadministrationen hårdhänt fick lära sig när USA i seklets början experimenterade med höjda ståltullar. Försöket slog inte väl ut: mängder med amerikanska arbetstillfällen försvann, och när USA dessutom förlorade en tvist i Världshandelsorganisationen blev Bush tvungen att sänka tullarna igen.

Att USA har ett stort handelsunderskott gentemot Kina har inte ett skvatt att göra med stål eller aluminium. Underskottet beror på att Kina säljer mer varor till konkurrenskraftiga priser på den amerikanska marknaden än vad USA gör på den kinesiska. Enligt uppgift kom över två tredjedelar av alla hårda paket som gavs bort i julklapp till de amerikanska barnen häromåret från Kina. Ett handelskrig mot Kina vore inte populärt bland USA:s konsumenter.

Det är dock länge sedan Kinas export dominerades av leksaker och enkla textilier. De tre största varugrupperna i exporten till USA är mobiltelefoner, datorer och telekomutrustning. Och i Kinas stolta slogan *made in China 2025* ligger ett uttalat mål att Kina ska gå från att vara ”världens verkstad” till en global ledare inom snart sagt alla högteknologiska branscher.⁷

Vad gäller USA:s stora och växande bytesbalansunderskott med omvärlden i stort har inte heller detta något att göra med tullar. Underskottet beror helt enkelt på att USA lever över sina tillgångar, det vill säga förbrukar mer än man producerar. Sparandet är för litet,

⁷ Parollen *made in China 2025* har dock nästan helt försvunnit ur den kinesiska propagandan sedan hösten 2018. I spåren av handelskonflikten med USA har formuleringar som kan tolkas som uttryck för protektionism eller industrispionage tonats ned.

konsumtionen för stor. Lösningen finns i USA, inte i andra länders handelspolitik. Detta har inte Trump förstått.

Trump ser på utrikeshandeln med merkantilistiska glasögon. Export är bra, import är dåligt. I motsats till flertalet konsumenter anser Trump att billig import, som kan hota amerikanska jobb i konkurrerande industrier, är extra dålig. Internationella regelverk för världshandeln är dåliga. Men USA:s ideliga attacker mot Världshandelsorganisationen riskerar, om WTO:s roll undermineras, att drabba USA minst lika mycket som andra länder.

På kort sikt riskerar jobben i Kinas exportindustri att drabbas hårt av amerikanska tullar. Kinas export av varor till USA är tre gånger större än varuhandeln i den andra riktningen, och antalet sysselsatta mångdubbelt större. Men på längre sikt torde det vara USA, inte Kina, som har mest att förlora på en upptrappning av det handelskrig som redan har inletts.

Från multilateralism till bi- och unilateralism

Det är naturligtvis inget nytt att USA agerar på egen hand. Det har man gjort ofta. Men aldrig har USA givit uttryck för en sådan motvilja mot internationellt samarbete som under Donald Trump. ”Jag är en enastående förhandlare” brukar Trump säga, och på område efter område ser vi hur den nya amerikanska administrationen överger internationella avtal till förmån för bilaterala, eller inga avtal alls. Den stora förloraren torde bli USA.

Att Trump som en av sina första åtgärder drog sig ur det nästan färdigförhandlade TPP (*trans-pacific partnership*), ett frihandelsområde med tolv stillahavsländer, kom som en skänk från ovan för Kina. Kina var inte inbjudet att delta i TPP men kan nu komma att ingå i det eller de avtal som kommer att ersätta eller komplettera TPP. Och Kina har med framgång lanserat sitt eget frihandelsavtal, RCEP (*regional comprehensive economic partnership*), som snart kan träda i kraft. USA står utanför, vilket en dag kan komma att kännas lite ensamt; med sina 16 medlemmar, däribland Kina, Indien, Japan, Australien, Sydkorea och en rad andra asiatiska länder, omfattar RCEP 40 procent av jordens befolkning och nära hälften av dess BNP.

Donald Trumps valkampanj och tid vid makten har bland annat kännetecknats av en ihärdig kamp mot allehanda internationella avtal: TPP, Parisavtalet, Iranavtalet och NAFTA, för att nämna några av de viktigaste. Hans administration har även utmärkts av mängder med nålstick mot organisationer som FN, WTO, NATO, EU, Världsbanken och alla internationella domstolar han kan räkna upp. Det är knappast någon överdrift att säga att alla efterkrigstidens globala spelregler befinner sig under attack. Och här, som på så många andra områden, har Trump ett starkt stöd hos en stor del av befolkningen. Det är inte bara bland de republikanska kärnväljarna som en filosofi värdig John Wayne – ”en bra karl reder sig själv, ett bra land reder sig självt” – vinner gehör.

Man behöver inte vara en okritisk beundrare av alla internationella regelverk för att oroas över en utveckling där ömsesidiga överenskommelser och förpliktelser riskerar att ersättas av unilateral nävrätt.

Rader av långsiktiga bistånds- och samarbetsavtal har också sagts upp, eller kommer att sägas upp. En mängd institutioner och organisationer som tidigare fått stöd från USA har drabbats av amerikanska utträdeshot och/eller drastiskt minskade bidrag.

Viktigast av allt, på sikt, är kanske att Trump har visat att inte ens USA:s allierade kan lita på USA som en trovärdig, långsiktig samarbetspartner. Det ironiska är att ett flertal av Trumps

beslut och hot snarare än att stärka USA:s ställning skadar den egna ekonomin och påskyndar utvecklingen mot en ekonomisk världsordning där USA:s hegemoni undermineras.

Till detta kan läggas USA:s krympande attraktionskraft för initiativrika människor utifrån. Utvecklingen i Silicon Valley och på de amerikanska toppuniversiteterna hade varit otänkbar utan ett ständigt inflöde av kreativa begåvningar från andra länder. Men Donald Trumps administration är uttalat främlingsfientlig och islamofobisk. Inreseförbudet från ett antal muslimska länder, liksom hotet att bygga en mur mot Latinamerika, sänder signaler som inte bara förgiftar atmosfären mellan olika grupper i USA utan gör det allt mindre lockande för studenter, forskare och entreprenörer att söka sig till USA. Detsamma gäller de mexikanska *nannies* som behövs för att passa republikanernas barn.

USA har sedan nationen föddes haft en enastående förmåga att locka till sig talang och kunskap från andra länder. Går den tiden mot sitt slut?

Kinas långsiktiga strategi⁸

Jag är förvisso ingen Kinaexpert, men en sak tror jag mig veta om de kinesiska ledarna. ”Dom har en plan”, för att citera Jönssonligan. Och den är långsiktig. ”Den kinesiska drömmen” – ofta tolkad som att Kina ska återvinna sin svunna storhetstid efter ”den stora förödmjukelsen” från opiumkrigen på 1840-talet fram till 1949 – är en i högsta grad långsiktig målsättning. En paroll för den kinesiska revanschlusten skulle kunna vara *make China great again*, men risken finns ju att Trump skulle anklaga Kina för plagiat.

Militärt har en massiv kinesisk upprustning ägt rum under lång tid, och allra mest under den nuvarande ledaren Xi Jinping. Inte minst flottan har byggts ut och moderniserats, speciellt i Syd kinesiska sjön där Kina är inblandat i olika tvister med grannländer om kontrollen över ett antal ögrupper.

De kinesiska ledarnas ambitioner att göra Kina till en ledande stormakt – på sikt *den* ledande stormakten – går inte att ta miste på.

I stora delar av Asien och Afrika är Kina idag både den helt dominerande handelspartnern och den ledande finansiären av investeringar i infrastruktur.

Det mest storslagna inslaget i Kinas geopolitiska och ekonomiska ambitioner är projektet ”Nya sidenvägen”, ursprungligen lanserat 2013. Projektets syfte är att förbinda Kina och Ost- och Syd asien med Centralasien och Öst- och Centraleuropa med hjälp av gigantiska investeringar i vägar och järnvägar. Helheten består av ett stort antal ”korridorer” genom en lång rad länder. Dessa och andra kinesiska investeringar finansieras med lån från Kina, och i många länder har kritiken mot beroendet av kinesiska krediter – och av det kinesiska kommunistpartiets välvilja – vuxit sig allt starkare. Hösten 2018 gick till exempel Malaysias premiärminister Mahathir Mohamad ut med kraftfulla varningar för kinesisk ”nykolonialism”.

För flertalet länder i syd är strukturen på handeln med Kina nästan identisk med den som rådde under kolonialtiden: export av råvaror, import av kinesiska industrivaror.

⁸ Börje Ljunggrens bok *Den kinesiska drömmen. Xi, makten och utmaningarna* (2017) är en oerhört rik källa till kunskap om Kina under Xi Jinping.

Och framtiden då?

Det är en etablerad schablon att kalla 1800-talet för Storbritanniens århundrade och 1900-talet för USA:s. Kommer framtidens historiker en dag att säga att 2000-talet blev Kinas?

Jag vet inte. Än mindre vet jag om världen blir bättre – fredligare, rättvisare, mer demokratisk och ekologiskt hållbar – om Kina övertar den globala hegemonin från USA. Men mina förväntningar är lågt ställda.

Kinas politiska utveckling under ordförande Xi är riktigt obehaglig och hotfull.

Vilka politiska spänningar som USA:s nedgång och Kinas och Asiens uppgång kan utlösa är svåra att förutsäga. En på senare tid populär historisk parallell är vad som brukar kallas Thukydides fälla, uppkallad efter en grekisk historiker verksam på 400-talet före vår tideräkning. I sin analys av de peloponnesiska krigen analyserar Thukydides risken för att en aspirerande stormakt hamnar i konflikt med den ledande härskaren, och kommer fram till att detta gjorde kriget mellan Sparta och utmanaren Aten ofrånkomligt. Upprinnelsen till 1900-talets båda världskrig passar lätt in i Thukydides schema. Fällan har populariserats av bland andra den amerikanske statsvetaren Graham Allison, som i en uppmärksammat bok nyligen kom fram till att rivalitet mellan en dominerande stormakt och en uppåtstigande rival sedan år 1500 resulterat i krig i tolv av sexton analyserade fall.

Historien upprepar sig inte, brukar det sägas. Ibland med tillägget: men den rimmar. Förhoppningsvis kommer vi att slippa militära konfrontationer mellan länder som har kapacitet att göra hela planeten obeboelig, men stormakter som utmanas brukar inte ge upp sin position utan strid.

Under Vietnamkriget brukade ordförande Mao kalla USA-imperialismen för en papperstiger. Mao hade fel. En papperstiger har inga vassa huggtänder. Min oro är snarare att världens tills vidare starkaste militärmakt kommer att bete sig som en skadeskjuten tiger. Sårad, men just därför extra farlig. Jag hoppas att jag har lika fel som ordförande Mao en gång hade.

LITTERATUR

Allison, Graham: *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Mariner Books 2018.

Ljunggren, Börje: *Den kinesiska drömmen. Xi, makten och utmaningarna*, Hjalmarsson & Högberg Bokförlag AB, 2017

Luft, Gal: "The anti-dollar awakening could be ruder and sooner than most economists predict", www.cnbc.com/2018/08/27/the-anti-dollar-awakening-could-be-ruder-and-sooner-than-most-economists-predict.html, 28 augusti 2018.

McCoy, Alfred W: *I skuggan av det amerikanska århundradet*, Karneval Förlag 2018.

Paulsson, Berndt M: *Krigsmaskinen*, MOVE Publications 2017.

Sachs, Jeffrey D: "Trump's Policies Will Displace the US Dollar", *Project Syndicate*, 3 september 2018.

Tett, Gillian: "Dollar dominance prevails despite global efforts", *Financial Times*, 28 september 2018.

Publicerad i antologin "*Politik och marknad. Kritiska studier av kapitalismen utveckling*" (Dialogos Förlag 2020). Uppsatsen skrevs i början av 2019.